

Ketten a klasszikusok átírásáról

VAJDA KORNÉL

Tétova merengések

Amióta megjelentek Jókai és Gárdonyi regényei lerövidítve-átdolgozva, a feltehető olvasók (iskolások) szájízéhez „édesítve”, azóta nem látszik szünni, nem látszik alábbhagyni az ellenzők, ellenesek, a témát felháborítónak, a tettet (mármint az átdolgozást) borzalmasnak tartók, a jelenséget hovatovább szinte nemzeti (és/vagy kulturális) tragédiának tartók megnyilatkozási kedve, szenvedélye, svungja, vehemenciája. Természetesen a nemzeti érzületűek, a jobboldal képviselői viszik a prímet, ám megszólaltak – alig valamivel mérsékeltabb hangnemben és felfogásban – baloldaliak, kozmopoliták, liberálisok is. A megszólalók közt szép számmal akadnak rangos, vezető pozíciójú pedagógusok (elsősorban, bár nem kizárólag magyartanárok), irodalomtudósok, írók, olvasáskutatók, újságírók, filozófusok, papok stb., stb., stb. A kívülálló (és, legalábbis egyelőre, tekintsék kérem e sorok íróját is kívülállónak) számára ez a nagy vehemencia, ez a szinte nemzeti egységet teremtő megszólalási-elítélési viharzás fölötté különös jelenségnek tűnik. Mindenekelőtt azért, mert fölösleges. Nincs, vagy legalábbis aligha van rá (elegendő, a hangnemet igazoló, indokoló, megmagyarázó) ok. Mert végül is mi történt? Mi történt, ami annyira új, annyira noch nie dagewesen, annyira azonnali választ, és ilyen – szerintem aránytalanul feltupírozott – választ kívánt volna? A kívülállónak úgy tűnik, nem történt igazából semmi érdemleges dolog. **Nem történt semmi.**

Mindannyian nagyon-nagyon jól tudjuk, hogy nincs az a szent szöveg, még a valóban legszentebb, a *Biblia* sem ilyen, amelyhez, szinte a születése-közreadása, megjelenése után azonnal, ne nyúltak volna „szentségtörő” kézzel. Mi másnak tekinthetők azok az evangéliumok csodás üzenetét (magát a kinyilatkoztatást!) abszolút „földre rántó”, meghamisító, az eredeti üzenettel egyenesen szembefordító irományok, amelyeket ma apokrif evangéliumoknak tekintünk, mint ilyenféle átiratoknak? Aki csak egy kicsit is járatos a szellemtörténetben, a kultúra tradálásának folyamataiban, a példák százait, ezreit hozhatja. Hogy kik és mik mit és miket írtak át az évszázadok, évezredek folyamán! Persze az ilyenféle átírásoknak vannak negatív (nagyon negatív) és persze pozitív (nagyon pozitív) válfajai is. Egy kissé ostobának tetteve magamat (nem esik nehezemre) feltehetném a kérdést: milyen „átírója”, kiigazítója, az olvasók szájízéhez alkalmazója volt – mondjuk – Szókratésznek Platón, és milyen Xenophón? Jól vagy rosszul írta át Shakespeare Plutarkhoszt, vagy azt a néhány itáliai novellát, amelyből, mondjuk a *Rómeó és Júlia* keletkezett? Avagy: valóban olyan makulátlan remekműnek kell-e tekintenünk a Lamb-féle Shakespeare meséket? Az *Árgirus-királyfi* eredeti vagy ponyvára került változatai az „igaziak”, és milyen átírója volt e műnek – mondjuk – Vörösmarty

a *Csongor és Tündével*? Milyen „népmesék” Benedek Elek vagy Illyés Gyula népmeséi? És a Grimm-fivéreké? Persze eltértem a témától. Illetve csak nagyon lazán ragaszkodtam hozzá. A Jókai és Gárdonyi-átírók nem e nembe tartoznak. De egy másikba feltétlenül.

Puskák mindenkor születtek. Legtöbbször persze kézírásban, saját kezű körmöléssel. E puskák – sok évszázadon keresztül – voltak minden diák végső mentsvárai vizsgák, érettségik, kollokviumok idején. Persze jelentek meg nyomtatásban is szép számmal. Nemcsak fordítások a latinul (görögül, minden egyéb nyelven) alig-alig tudók számára, de tartalmi összefoglalók is, a kötelező olvasmányok vidékéről. Aligha van olyan vizsgára (magyar vagy világirodalmi vizsgára) készülő főiskolás, egyetemista, aki – az utolsó utáni pillanatban – ne kérne meg valakit (egy jó tanulót), hogy mesélje el neki annak az egy-két (sok) regénynek a tartalmát, amit már nem volt ideje átfutnia. És e műfajban is számos puska jelent meg – nyomtatásban. *A száz híres regény*-típusú alkotások nagyszerű puskák voltak, elsőrendű irodalmárok segedelmével, jól fizetett részvételével, munkavállalásával. Ha vannak igazi, abszolút irodalmi fülhallású irodalmárok, úgy Gyergyai Albert és Rónay György bizonyosan közéjük tartoznak. Az egyik ötven francia regényt „mesélt el”, a másik a magyar próza legnagyobbjait mutatta be, tartalmi összefoglalással. Szándékaik persze nemesek és szépek voltak. Ám ha tudták, ha nem (persze tudniuk kellett), biztosak lehettek benne, hogy a *Goriot apó* (mint kötelező olvasmány) vagy *A püspök atyafisága* (egy időben az is kötelező volt, legalábbis a bölcsészkaron) „elmesélése”, „tartalmi összefoglalása”, sok-sok diáknak lesz mentsvára. Mi a különbség? Természetesen az is, hogy nagyszerű irodalmárok fognak-e elmesélésebe, tartalmi összefoglalásba, vagy félánalfabéták újraírásba. De az eredményt tekintve vajon nem olyan mindegy-e ez? Az egyik (például Rónay könyve) a szerző életműkiadásába is belekerül (persze némi joggal), a másik (az éppen pertraktáltaké) összenemzeti tüzet zúdít magára.

Ha igaz, amit az ember lépten-nyomon hall, vagyis az, hogy derék magyartanárok, látván tanítványaik olvasási restségét, azt javallják – persze nem jó lélekkel, de mégiscsak jobb jegyet kívánva egyébként szintén derék tanítványaiknak, hogy nézzék már meg a kötelező olvasmányból készült filmet (akár az *Egri csillagokat*, akár *A kőszívű ember fiait* stb.) videón, netán képregény formájában, akkor bizony nemigen érti az ember ezt az összenemzeti pergőtüzet. Mert, sokadjára mondom: mi a különbség? Van ilyen egyáltalán? És ha mégis, nem inkább az átírók javára szól? Apropos képregény!

Szó esett már a *Bibliáról*. A *Biblia* – az írástudatlanság évszázadai során – képregény formájában vált a hívők közkincsévé. *Biblia pauperum* ennek a neve, és persze remekművek egész sorát mutathatja fel (teli velük minden jobb művészettörténet). De – aki ismeri valamelyest a corpust, az tudhatja, hogy nemcsak képzőművészeti remekművek születtek a *Biblia pauperum* műfajában. Sőt! De hát a múlt mindig szentebb, mint a jelen. Az akkori giccs vagy silányság immáron múzeumi levegőt, aurát sugároz. De – ugye – napjainkban is vannak „képes Bibliák”. De még mennyire! És milyen sokan. Antikváriumokban is fölötte vaskos áron szerezhetők be, de újabb és újabb kiadásai száma is szinte légió. A hitoktatásban, a katekizmustanításban nagy haszonnal forgathatók, sőt forgatandók. De hadd kérdezzem meg azokat, akik vettek már kézbe ilyen képes *Bibliát*. Láttak olyant, ami nem volt szégyentelenül, szinte aljas módon giccses?

Kritikán aluli? Azt kérdem, hogy láttak-e (ebben a műfajban persze, nem Chagall üvegablakaira, vagy Rouault festményeire gondolok) ízléses, ha nem is művészi, de legalább nem fertelmes ilyen kiadványt. Csodálkoznék az igen válaszokon.

Az irodalom, a nagy, az igazi irodalom persze szent. És csak akkor igazi, ha eredeti, teljes szövegével szerepel. Nemcsak az irodalmárnak, minden **igazi** olvasónak csak és kizárólag az eredeti szöveg kell. Mindenáron. Ebben szolgálja őt, immáron több évezrede (gondoljunk Alexandriára!) a filológia és az irodalomtudomány. Tudós életek mérhetetlen sokasága áldoztatott arra a célra, hogy minden fontos (olykor akár kevésbé fontosnak bizonyult) szerző minden fontos (olykor bizony alig-alig fontos) munkája abszolút hiteles formában, a kritikai akribia minden eszközt bevetett módon állíttassék helyre, jelenjen meg, váljék a továbbiakban minden kiadás, közzététel alapjává. Ez a munka ma sem látszik abbamaradni. Csak a legutóbbi időből és csak magyar vonatkozásban is jó fél tucat remekművű kritikai kiadást említhetnénk. De ezek a munkák természetesen nem a tudományos, szupertudományos elefántcsont-tornyok öncélú büvészmutatványai. Hisz e kiadások alapján születnek aztán a népszerű, netán olcsó (vagy nem olyan veszedelmesen drága), ám megbízható, igazi szövegközlések, igazi irodalmi kiadványok. Ki-ki bőséggel megtalálhatja őket a könyvesboltok, a könyvtárak vagy olvasó barátai, ismerősei polcain. Ha tényleg az igazit, a valódit, az eredetit, a hiteleset kívánja valaki olvasni, hozzáférhet, hozzájuthat – minden különösebb fáradság nélkül. No, de ha nem! Ha gyors információra, vizsga előtti mentőkötélre, puskára vágyik, vagy arra van ilyen-olyan okokból szüksége! Akkor persze fordulhat (nem azt mondom, hogy forduljon, de fordulhat) ilyen-olyan primitív megoldásokhoz. Azt bizonyos érdekes tudatosítani mindazokkal, akik maguktól nem tudják, hogy **ez** nem az igazi. Hogy pótlék, hogy talmi, hogy még illúzióknak is gyengécske. De hát ilyen művek mindenkor voltak, vannak és – szinte bizonyos – lesznek is. A jól ismert szlogenrel élve: igény van rájuk.

Persze az ilyenféle kiadványok közt is vannak színvonalbeli különbségek. Mégiscsak más az, ha Gyergyai Albert mondja el, miről szól egy francia regény, vagy ha egy álíró költi át Jókait. Ám – megint csak egy szlogenrel élve: negatív értékekkel ne dekázunk. Ne rontsunk neki a legújabb ilyenféle termékeknek se, vegyük őket egyszerűen tudomásul, írjuk hozzá a többihez.

Egy valami azonban igen fontos. A régi könyvkereskedők és antikváriusok, akik az ilyenféle puskákat, tartalmi sűrítményeket, miegyebeket kiadták, pontosan tudták, mit cselekszenek. És akik használták őket, maguk is tisztában voltak a dolog (anti)meritumával. Azt nem lehet hagyni, hogy valami vadonatúj találmányként, ilyen-olyan okból fölötté hasznos (pedagógiai, irodalomoktatási stb. szempontból hasznos) valamiként tiszteltessenek, propagáltassanak. És – legfőként – az ilyen kiadványok ne kapjanak, ne kaphassanak, semmiképp se kaphassanak állami (vagy önkormányzati, vagy egyházi, vagy bármilyen civil szervezettől való) támogatást. Ha üzletileg “bejönnek”, hát dörszölje kezét a kiadó, az átíró (stb.), ha nem, csődöljön be, lelke, pénze, fáradsága rajta!

Mint talán a fentiekből kiderült, nemcsak az össznemzeti pergőtűzet, magát a kritikát is feleslegesnek (és ilyenként károsnak, félrevezetőnek) tartom. Nem az ilyenféle kiadványokra érdemes pazarolni a kritikai éleslátást, akribiát. Hanem azokra, amelyekről nem tudható, igaz értékek-é, avagy talmik, ócskaságok. A Jókai-átírások “értékét” a

semmiképp sem szakember is pontosan belőheti. Ám honnan tudhatja azt egy szülő, vagy akár egy kevésbé tájékozott magyartanár is, hogy az adott kiadvány – húsz évvel a rendszerváltás után – még mindig a régi cenzúra nyomait (néha igen vaskos nyomait) viseli. Vagy, hogy egy antológia, egy válogatás, egy szemelvényes kiadás nem hamisítja-e meg tárgyát, nem inkább az átírások és puskák sorába tartozik-e. Itt lenne szükség a folyamatos és szigorú, szakszerű kritikára. És még egy területen. A posztmodern irodalom felfogás sok szempontból középpontba állította az intertextualitást, a szövegközöttséget. Remekművek sora született e felfogás alapján. És szélhámos ócskaságok bővedje is. Akadt (magyar) szerző, aki a *Hamletet* vélte elmesélhetőnek szinte „egy az egyben” mai (tegnapi) pesti környezetben. Egy másik a világirodalom egyik kevésbé ismert, mégis fő-fő remekének, Stifter *Nachsommerének* adta magyar átiratát (az eredeti nem olvasható magyarul). Az ilyesféle könyvek kritikája százszor fontosabb, mint a Jókai-Gárdonyi (ki tudja, kik jönnek még) átiratoké.

**

MEZEY LÁSZLÓ MIKLÓS

A „lebutított” Jókai

„Lebutított” – ezt a szót egy televíziós tudósításban hallottam először. A riporter arról számolt be, hogy egy mobiltelefonokat gyártó cég egyszerűen kezelhető készülékeket állít elő idős, mozgásukban korlátozott emberek számára, akiknek nehézséget okozna egy átlagos képességű mobiltelefon használata is. A „lebutított” mobiltelefon alkalmazásához semmiféle ismeretre, technikai készségre nincs szükség, ezzel az olcsó és egyszerű készülékkel minden körülményeskedés nélkül, egyetlen gombnyomásra lehet a hívott féllel beszélni.

A „lebutított” szó, ez a melléknévi igenév jutott eszembe, amikor először hallottam arról, hogy megjelentek a „Klasszikusok újramesélve” sorozat első kötetei, Jókai Mór *A kőszívű ember fiai*, *Az arany ember*, illetve Gárdonyi Géza *Egri csillagok* című regényének átiratai. Mint Nógrádi Gergely elmondta, a fiatalok számára nehezen befogadható iskolai kötelező olvasmányokat egyszerűsítve, könnyen fogyaszthatóvá rövidítve, az eredeti művek kivonatait jelentetik meg. Gondoljuk csak el – érvelt Nógrádi – milyen egyszerű dolga lesz a diáknak: nem kell átrágnia magát a terjedelmes köteteken, nem szükséges követnie a többszörös és összetett cselekményszálakat, megkímélheti magát az unalmas tájleírásoktól, az idősíkok változásaitól, a kitérőnek minősített részletektől. Sokkal rövidebb formában, mintegy esszenciáját kapja a cselekménynek, amelyben jelen vannak a jellemelek, de még a kor atmoszférájának jellegzetességei is. Nem tartalmi kivonatokról van szó – érvelt –, nem egyszerűen a cselekményt és a főszereplők nevét fölelevenítő puskáról, amilyen a *100 híres regény* és megannyi társa